

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia 22 (2024)

ISSN 2081-1861

DOI 10.24917/20811861.22.5

Sabina Kwiecień

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-0373-8487

Krakowska „Prawda” (1885/6–1921) – pismo poświęcone sprawom religijnym, narodowym, politycznym, gospodarskim i rozrywce

Wprowadzenie

Kraków na przełomie XIX i XX wieku, obok Lwowa, pełnił funkcję ważnego ośrodka życia społeczno-politycznego i religijnego w Galicji. Wpływ na to miały zarówno autonomia galicyjska, jak i odzyskanie przez miasto samorządu w 1866 r. Liczba mieszkańców miasta systematycznie rosła: w 1856 r. wynosiła ok. – 41 086 tys., w 1869 r. – 49 835 tys., 1880 r. – 59 828 tys., w 1890 r. – 69 122 tys. mieszkańców. W 1880 r. ok. 45 tys. mieszkańców było wyznania katolickiego, a 56 tys. posługiwało się językiem polskim. Odsetek ludności krakowskiej, która potrafiła czytać wynosił 58%¹. Powstawały polskie szkoły, organizacje naukowe i społeczne oraz nastąpił rozwój wydawnictw prasowych. O rozkwicie prasy zdecydowały też inne czynniki tj.: wprowadzenie w 1867 r. cenzury represyjnej, w 1894 r. zlikwidowanie systemu kaucji wydawniczych, a w 1900 r. podatku stemplowego². Dla ugrupowań politycznych i środowisk religijnych istotnym problemem stało się wychowanie i wykształcenie świadomości narodowej, w tym ludności wiejskiej, czy robotniczej. Do realizacji celów ideowo-programowych służyć miały organy prasowe. Łącznie w latach 1865–1918 na ziemiach zaboru austriackiego (Galicja, Śląsk Cieszyński i pozostałe tereny Austro-Węgier) ukazywało się 3018 pism, w tym w Krakowie wychodziło 890 tytułów prasowych w języku polskim³. Nastąpił znaczny wzrost liczby tytułów czasopism dla ludu, w szczególności redagowanych przez duchownych. Według Grażyny Gzelli tworzyli oni najliczniejszą grupę wśród redaktorów tego rodzaju pism, a kierowane przez nich wydawnictwa miały charakter religijny⁴. Należała do nich krakowska „Prawda” wydawana w latach 1895/6–1921.

1 „Rocznik Statystyki Galicji”, red. T. Rutkowski, Lwów 1887, 1891, r. I–III.

2 W.M. Kolasa, *Historiografia prasy polskiej (do 1918 roku). Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Kraków 2013, s. 226–227.

3 Ustalono na podstawie: *Bibliografii historii Polski XIX i XX wieku*, t. III: 1865–1918. *Wolumen 3*, pod kier. D.U. Ściegiosz-Karpińskiej, Warszawa 2017.

4 Zob. G. Gzella, *Główne trendy w rozwoju prasy dla ludu w XIX wieku*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej. Przyszłość, dzień dzisiejszy, perspektywy*, red. M. Juda, Lublin 2002, s. 122, teŝe, *Redaktorzy lwowskich i krakowskich „pism dla ludu” w XIX w.*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętko, Kraków 2006, s. 333.

Wśród badaczy podejmujących temat prasy ludowej obok wspomnianej Gzelli należy wymienić m.in. Jerzego Jarowieckiego, Krzysztofa Dunin-Wąsowicza, Stanisława Lato, Andrzeja Pasternaka, Andrzeja Kalatę, Annę Grucę⁵.

Ewolucja „Prawdy” w latach 1895/6–1921

Bezpłatny egzemplarz pierwszego numeru „Prawdy” ukazał się 20 grudnia 1895 roku. Pismo, jako redaktor odpowiedzialny i wydawca, sygnował ks. Jan Łabaj (1861–1904) – proboszcz parafii św. Mikołaja, a redagował komitet. Siedziba redakcji mieściła się przy ul. Kanoniczej 3 w Krakowie. Periodyk wychodził trzy razy w miesiącu (tj. 1., 11. i 21. każdego miesiąca). Otwierała go wyraźna i czytelna winieta o podtytule– *Pismo ludowe poświęcone sprawom religijnym, narodowym, politycznym, gospodarskim i rozrywce*, uzupełniona o informacje dotyczące częstotliwości, redakcji i zasad prenumeraty oraz motto: *Jeśli Pan nie zbuduje domu, próżno pracowali, którzy go budują (Psalm 126)*. Ponadto znajdowała się tutaj prośba do odbiorców o rozpoznanie tytułu oraz hasło: *Popierajcie handel i przemysł chrześcijański!* Pisano:

„Grono duchownych i świeckich, wsparte błogosławieństwem Najprzewielebniejszych Arcypasterzy, postanowiło wydawać w Krakowie pismo ludowe p.t. „Prawda”, by nieść światło duchowe mieszkańcom wsi i miasteczek. [...] Redakcja tego pisma pragnie głosić prawdę i bronić prawdy, a na chorągwi, którą rozwija, wypisuje to hasło: przywiązanie niezłomne do wiary katolickiej, miłość ojczyzny, posłuszeństwo dla władzy, wierność w spełnianiu obowiązków, zgoda społeczna, troskliwość o moralne i materialne dobro ludu, sprawiedliwość dla wszystkich. „Prawda” będzie zatem pismem katolickim, to jest, posłusznym całkowicie nauce Kościoła, jako też rozporządzeniom tych, których Duch święty postanowił, by zarządzili Kościołem Bożym, to jest, Ojca. św. i Biskupów. Stojąc mocno przy zasadach katolickich, będzie ona zarazem wyjaśniać i utwierdzać te zasady, iżby życie religijne, od którego zależy zbawienie jednostek i społeczeństwa, coraz doskonalej rozwijało się w naszym kraju. „Prawda” będzie również wierną duchowi narodowemu, to jest, pełną czci i miłości dla tego wszystkiego, co narodowi drogie, nie przestanie przypominać włościanom i małomieszczanom, że jako synowie narodu polskiego mają w świętej zgodzie z innymi stanami pracować dla jego dobra i kochać ojczyznę, jako wspólną matkę, a stąd podzielać sercem jej boleści, pociechy i nadzieje. Nie zapomni też „Prawda” o obowiązku wdzięczności dla miłościwego Monarchy, który narodowi naszemu wymierzył sprawiedliwość. „Prawda” będzie wreszcie dbać szczerze o istotne

5 J. Jarowiecki, *Lwowskie pisma dla ludu oraz prasa ludowa w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 2, red. J. Jarowiecki, Kraków 2003, s. 89–109; K. Dunin-Wąsowicz, *Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji*, Wrocław 1952; S. Lato, *Galicyjska prasa „dla ludu” 1848–1913*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1963, t. 2, s. 57–74; *Listy emigrantów do „Przyjaciela Ludu”*, „Wieńca i Pszczółki”, „Zarania”, „Piasta”, „Wyzwolenia” w latach 1899–1938, wybór i oprac. A. Pasternak, Rzeszów 1994; A. Kalata, *Stanowisko władz kościelnych wobec ruchu ludowego w Galicji na przykładzie społecznej i wydawniczej działalności księdza Stanisława Stojałowskiego*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2013 nr 2 (11) s. 122–134, <https://doi.org/10.12775/TSB.2013.025>; A. Gruca, „Nowy Dzwonek”(1892–1897) – pismo dla ludu Marcelego Dziurzyńskiego, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2020, t. XXIII, z. 2, s. 74–90, <https://doi.org/10.24425/rhpp.2020.133425>.

dobro mieszkańców wsi i miasteczek, i to na wszelakim polu (...). Nie spuszczając z oka dobra ogółu i nie służyć żadnej partii. „Prawda” będzie przede wszystkim stać na straży słuszných praw i interesów ludu i bronić go przed krzywdą lub wyzyskiem, jak niemniej przed wicherzeniami fałszywych przyjaciół⁶.

Krakowskie pismo, adresowane było dla czytelnika wiejskiego i miało religijny charakter. Celem jego twórców była: publikacja tekstów przynoszących nauki religijne, żywoty Świętych i sylwetki zasłużonych Polaków; obrazków z dziejów Kościoła i narodu; powieści historycznych i moralnych; sprawozdań z wydarzeń w kraju i zagranicą; tłumaczeń ustaw i rozporządzeń urzędowych oraz materiałów z zakresu rolnictwa, gospodarstwa domowego, sadownictwa i pszczelnictwa, porad prawnych i lekarskich. W pierwszym roku ukazywania się „Prawdy” redakcja podkreślała pozytywny odbiór wydawnictwa przez społeczność wiejską. Ks. Jan Łabaj kierował pismem do grudnia 1886 r. Pod jego redakcją wyszło łącznie 39 numerów, liczących 10–12 stron, a nakład wynosił 2 tys. egzemplarzy. Do stałych działów w tym okresie należały: *Sprawy Kościoła* – przynoszące przegląd aktualnych wydarzeń ze świata katolickiego (m.in. sprawozdania z odbywającego się we Lwowie w 1896 r. Zjazdu katolickiego, czy doniesienia z Rzymu); *Z sejmu*; *Z Rady Państwa*; *Co słycać w kraju i zagranicą?* lub *Z państwa i zagranicy* – poświęcone polityce krajowej i zagranicznej. Ponadto prowadzono: *Porady lekarskie* – prowadzone przez dr Mariana Piątkowskiego z Krakowa. Tutaj czytelnicy otrzymywali informacje na temat profilaktyki i leczenia chorób, w tym zakaźnych. Dla pszczelarzy kierowano dział *Pszczelarstwo*, a rolnikom dedykowano *Weterynarię*, *Rady gospodarskie* oraz *Pogadankę gospodarczą* – przygotowaną przez Zygmunta Gaweckiego. Uzupełnienie stanowiły materiały poświęcone rozrywce publikowane pod szyldem *Zagadka*, *Humor*, *Złote myśli*. Zamieszczano *Rozmaitości* – przynoszące drobne wiadomości, w tym o charakterze sensacyjnym; *Korespondencje*, gdzie publikowano listy czytelników. Kontaktom z odbiorcami służyła też rubryka *Odpowiedzi Redakcji*. Pismo zamykały *Reklamy*. Ks. Jan Łabaj dołączył do pisma dwukrotnie dodatki, z których jeden przynosił wzory pisemnych rozporządzeń ostatniej woli, a następny dotyczył zmian w ustawie gminnej.

W 1897 r., od pierwszego numeru, redaktorem został ks. Teofil Flis. Zmiany redakcyjne uzasadniano pracą parafialną i działalnością w stowarzyszeniach robotniczych. ks. J. Łajbaja. Zaznaczono jednak, że nadal będzie on współpracował z pismem. Pisano, że dla wygody Czytelników postanawiano wydawać pismo 5., 15. i 25. każdego miesiąca. — z uwagi na to, że wiele innych pism wychodzi w terminie, w jakim dawniej wychodziła „Prawda”. W dalszym ciągu redakcja wskazywała na zainteresowanie pismem przez odbiorców. W tym celu publikowano m.in. list czytelnika, w którym czytamy:

Rok temu dobiega kiedy po raz pierwszy otrzymałem okazowy 1. Nr „Prawdy” a ponieważ dziś rodzi się różnych pism mnóstwo i dobrych i złych, więc pierwszym moim zadaniem było poznać program tej gazetki na wstępie umieszczony i przekonać się do czego ono dąży. Przekonawszy się, że celem jego jest zbijać przewrotne zasady zgubnych pism socjalistycznych, a podawać ludowi rzeczywistą prawdę, czekałem rok i zwracałem uwagę na to pismo czy ono rzeczywiście odpowie swemu zadaniu; czy też będzie tylko

6 Słowo do Czytelników, „Prawda”, numer na okaz 1895, s. 1.

lud bałamucić, jak inne pisma, które złotych gór ludziom naobiecują a potem za złoto dadzą im błoto. [...] Dlatego też czytając tę gazetkę, która tak otwarty i stanowczy tytuł obrała „Prawda”, przekonałem się, że jest ona dziś najzdrowszą i jedyną gazetką ludową, która podaje wszystko w prawdziwym świetle i rzeczywistej prawdzie. [...] „Prawda” zaś nie tylko że podaje to wszystko co jest potrzebne w ludowej gazetce, ale materiał w niej jest bardzo doborowy, cenny i mądrze ułożony, z tego poznać można, że ma w Redakcji ludzi uczonych, poważnych i wysokie wykształcenie posiadających, a nie takich niedouczków. Pokarm w „Prawdzie” podawany jest [...], jako z prawdą zgodny na podstawie religii rzymsko-katolickiej. [...] ⁷

Ilustracja 1. Winieta „Prawdy” 1897, nr 5

Źródło: [on-line:] <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/125059/edition/117440> – 27.1.2024.

Ks. Teofil Filas kontynuował strukturyzację zawartości „Prawy” w zasadzie według wzorców swojego poprzednika. Widoczny był jednak jej narodowy charakter i silny wydźwięk antysemitki. Periodyk z powodu tekstów antyżydowskich ulegał konfiskacie (nr 20/1898; nr 20/1899; nr 19, 22/1900). Nowy redaktor zapewniał, że będzie dążyć do udoskonalenia i ożywienia pisma. W tym celu m.in. miał zaprosić do współpracy nowe osoby, których nazwisk nie ujawnił jednak na łamach pisma. Pod jego kierownictwem zrezygnowano z publikacji *Porad lekarskich*, a dział *Korespondencja* zmieniono na *Listy*. Na temat poradnictwa dla rolników, poza Zbigniewem Gawreckim, wypowiadał się Stefan Stobiecki. Uruchomiono nowe działy: *Ze świata* i *Co słyhać na świecie* – dotyczące wydarzeń politycznych i społecznych. Nowością były materiały przynoszące informacje z zakresu geografii, w tym wspomnienia z podróży, opisy krajów. W 1900 r. pojawiły się rubryki *To i owo* oraz *Kronika*, w których drukowano drobne informacje i ciekawostki ze świata i kraju.

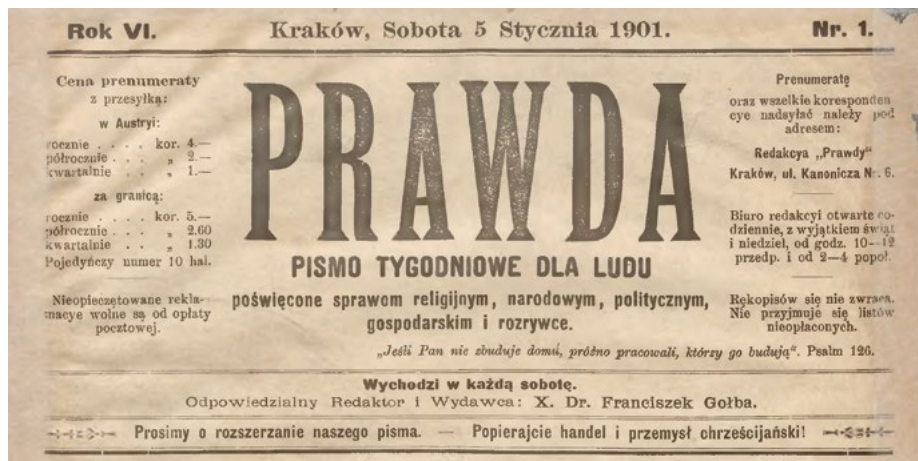
⁷ P. Ziemiański z Trześniowa, *Listy*, „Prawda” 1897, nr 1, s. 3.

Zastąpiły one wcześniejszy dział pn. *Rozmaitości*. W okresie redakcji ks. Flisa, w listopadzie 1900 r. do nr 19 pisma, wydano dodatek poświęcony Agnieszce Hruzownej zamordowanej w lesie koło Polnej w Czechach. Zbrodni dopuścił się Żyd Leopold Hilzner. Z uwagi na silnie antysemicki charakter został on skonfiskowany, a następnie wydany w ocenzurowanej formie, w drugim nakładzie. Nastąpiła zmiana szaty graficznej pisma. W 1897 r. od nr 5 „Prawda” otrzymała nową winietę, która miała objaśniać cel pisma. Przedstawiony snop zboża, kłosa pszenicy miały wskazywać na dobrobyt ludu wiejskiego, chorągiew Matki Boskiej Częstochowskiej – symbolizować wiarę i pobożność, orzeł biały – Ojczyznę, a sylwetka chłopca – wyrażać ideał, do którego dąży redakcja⁸.

Jedną z zapowiadanych zmian w piśmie przez ks. Flisa miało być przekształcenie pisma w tygodnik. Dokonano tego dopiero w październiku 1900 r., a wcześniej od 15 maja do 13 października nastąpiła przerwa w ukazywaniu się pisma. Jako jej przyczynę podano trudności finansowe, spowodowane m.in. brakiem wpływów z prenumeraty⁹. Wówczas zwrócono się też do czytelników z apelem o podanie informacji, jakie treści są dla nich w szczególności interesujące. W 1900 r. wydano 26 numerów pisma. Należy dodać, że objętość numerów pisma pod kierownictwem ks. Flisa wynosiła 8 stron, wyjątkiem był rok 1897 kiedy wahała się od 8–12 kolumn.

Kolejnym redaktorem pisma, od pierwszego numeru w 1901 r., został ks. dr Franciszek Gołba (1862–1944). Nastąpiła zmiana tytułu: w nr 1 z 1901 r. na „Pismo tygodniowe dla ludu poświęcone sprawom religijnym, narodowym, politycznym, gospodarskim i rozrywce”, a od nr 2 z 1901 r. na: „Pismo poświęcone sprawom religijnym, narodowym, politycznym, gospodarskim i rozrywce”. W winiecie dodano podpisy m.in. tj.: *Kupujcie u chrześcijan, Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus, Módl się i pracuj*.

Ilustracja 2. Winieta „Prawdy” 1901, nr 1

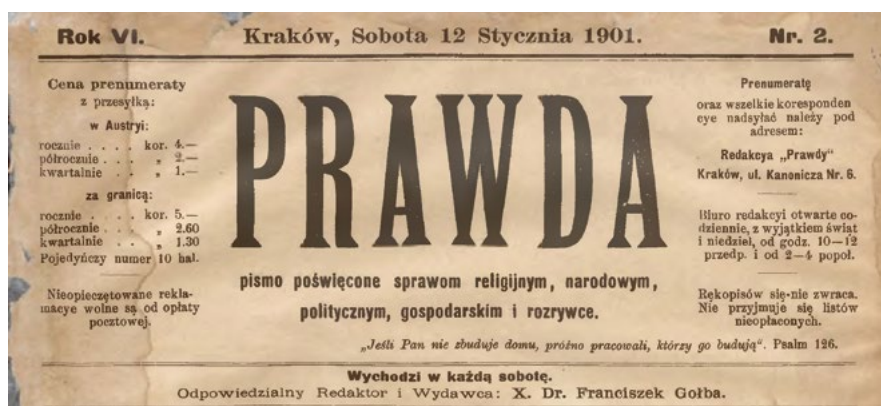

Źródło: [on-line:] <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/123654/edition/116074/content?> – 27.1.2024.

8 *Jak chłopci malują?*, „Prawda” 1897, nr 6, s. 2.

9 *Do naszych czytelników*, „Prawda” 1900, nr 15, s. 1.

Ilustracja 3. Winieta „Prawda” 1901, nr 2

Źródło: [on-line:] <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/123655/edition/116076/content?> – 27.1.2024.

W okresie kierownictwa dra Franciszka Gołby, od 1902 r. wprowadzono ciągłą paginację w obrębie rocznika i materiał ilustracyjny. Od lipca 1901 r. przeprowadzono korekty w zakresie stałych działów: *Co słysać w świecie*, zamieniono na *Wiadomości z całego świata* – przynoszący informacje o ważniejszych i ciekawszych wypadkach z całego świata, *Wiadomości z ziem polskich* i *Wiadomości z kraju*. Natomiast *Kronikę*, przekształcono na *Rozmaitości*. Notujemy też konfiskaty: w 1902 r. skonfiskowano numery 4–7, 10–11, a rok później numery 29 i 34. Od 19 grudnia 1903 r. pismo posiadało dodatek pt. „Słowo Boże”, który ukazywał się do 9 kwietnia 1921 r. i przynosił tekst ewangelii oraz kazanie adresowane do czytelników, którzy nie uczestniczyli w niedzielnej mszy świętej. Wydano także dwa dodatki nadzwyczajne przynoszące opowiadania z czasów powstania styczniowego (1903). W latach 1903–1905 nakład pisma wynosił 2100–2300 tys. egzemplarzy.

W 1905 r. tygodnik został przejęty przez koncern prasowy Adama Napieralskiego – Wydawnictwo „Katolika” Sp. z o.p. Zmiany były widoczne od nr 26 z tego roku. Redakcja poinformowała wówczas czytelników:

[...] już dziesiąty rok „Prawda” walczy z błędem i ciemnotą [...] Pomimo rozmaitych przeciwności, które utrudniają krzewienie zdrowej oświaty, czytelnicy „Prawdy” nie ustają w gorliwości, która ogarnia coraz większe koła. Ten przyrost czytelników, ta ich gorliwość do czerpania zdrowej oświaty, że pomimo szczupłych rozmiarów gazety nowe zastępy prenumeratorów do nas się przyłączyły, pobudziła nas do powiększenia gazety. Od lipca b.r. nie tylko podwajamy ilość arkuszy druku, lecz także powiększamy format gazety. Tak więc „Prawda” będzie największą gazetą ludową w naszym kraju [...] ¹⁰.

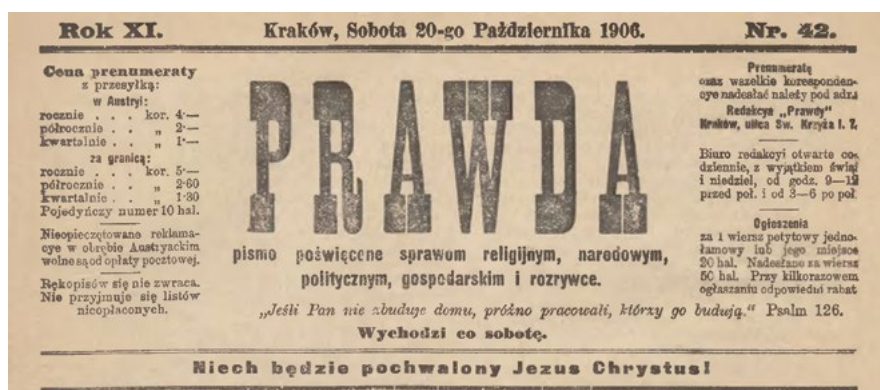
Objętość tygodnika zaczęła wynosić od 8 do 14 stron. Pojawiły się niesamoistne dodatki: „Dodatek powieściowy” (1905–1914) i „Dodatek ilustrowany do «Prawdy»” (1905–1914), który stanowił przedruk „Dodatku ilustrowanego do «Katolika»”. Ponadto do pisma dołączano dwutygodnik – „Dzwonek” (15 VII 1905–26 VII 1914). Ostatni z wymienionych tytułów, adresowany do dzieci, był mutacją dodatku

¹⁰ Redakcja, *Korzystne zmiany*, „Prawda” 1905, nr 26, s. 1.

wychodzącego pod tym samym tytułem przy „Katoliku”. Pisemka posiadały identyczną treść i szatę graficzną. Do „Prawdy” od 29 VII 1905 do 2 VIII 1914 dołączano tytuł – „Rodzina. Pismo poświęcone wychowaniu i nauce rodzinnej”. Wychodził on także przy „Katoliku”, a od 1911 r. przy „Gazecie Niedzielnej”. Po połączeniu redakcji „Prawdy” i „Gazety Niedzielnej” dodatek „Słowo Boże” ukazywał się również przy lwowskim tygodniku. Ostatni jego numer wyszedł 31 lipca 1921 r. Przemiany dotyczyły też zawartości tygodnika – poezje oraz teksty prozatorskie ukazywały się w wymienionych dodatkach, a materiały dedykowane rolnikom w rubryce *Rady gospodarcze*. Rozbudowano dział *Reklam*, na które poświęcano od 3 do 7 stron.

Od nr 28 z 1905 r. obok ks. Gołby, pełniącego funkcję redaktora naczelnego pojawiło się nazwisko ks. Melchiora Kądzioła jako redaktora odpowiedzialnego i wydawcy. Do 1911 r. pismo było drukowane w Bytomiu. Zewnętrznie tygodnik nie wprowadził istotniejszych korekt swojego wyglądu poza wprowadzoną w 1906 r. modyfikacją w wyglądzie winiety tytułowej pisma. Natomiast analiza zawartości treści pisma pokazuje, że od roku 1906 pismo sympatyzowało z Polskim Centrum Ludowym. W kwestii zmian w strukturze pisma należy odnotować, że w 1910 r. redakcja wprowadzała *Poradnik lekarski*, który przynosił odpowiedzi na zapytania czytelników oraz rubrykę *Wiadomości kościelne*.

Ilustracja 4. Winieta „Prawdy” 1906, nr 42

Źródło: [on-line:] <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/128793/edition/121090/content> – 27.1.2024.

Od nr 20 z 1909 r. jako redaktor naczelny pismo podpisywał ks. Melchior Kądzioła. Redaktorem odpowiedzialnym był Stefan Schweichler.

W grudniu 1910 r. w nr 52 zamieszczano tekst w którym informowano czytelników o połączeniu pisma z „Gazetą Niedzielną”. Pisano:

Od Nowego więc Roku 1911 tak „Prawdę” jak i „Gazetę Niedzielną” redagować będzie wspólne wydawnictwo. W tym celu powstała w Krakowie „Katolicka Spółdzielnia wydawnicza”. Oba te pisma będą miały tę samą treść, ten sam format i objętość a i cena ich będzie ta sama. Administracja „Gazety Niedzielnej” pozostaje we Lwowie, „Prawdy” w Krakowie¹¹.

11 Do naszych Czytelników, „Prawda” 1910, nr 52, s. 1.

Redaktorem naczelnym został ks. Adam Wesoliński, a wydawcą ks. M. Kądzioła. Celem połączenia według redakcji był rozwój obu tytułów prasowych. Liczono na wzrost nakładów. Jerzy Myśliński podaje, że nakład „Prawdy” w latach 1911–1913 wzrósł do 17 500 tys. egzemplarzy¹², a objętość wahała się od 16–26 stron. Wpływ na liczbę kolumn miała liczba zamieszczanych reklam. Pismo, obok w/w niesamodzielnych dodatków, uzupełniał jeszcze dodatek reklamowy, który drukowano po dziele *Reklamy nadesłane*.

Od 1912 r. pismo sygnował Stefan Schweichler. Pojawiła się rubryka *Dla pytających*, której redakcja udzielała odpowiedzi na pytania czytelników z zakresu prawa, czy porad lekarskich. W 1914 r. redakcja zmniejszyła objętość pisma z powodu wojny. Wynosiła ona wówczas średnio 14 stron. Od sierpnia tego roku przestały ukazywać się dodatki: powieściowy i ilustrowany. Od tego momentu teksty literackie publikowano na stronach numerów. Wprowadzono dział – *Lista poległych i rannych*, który od 1916 r. ukazywał się w formie osobnych wkładek dołączanych do tygodnika.

Od września 1917 r. do 9 kwietnia 1921 r. krakowskim pismem kierował ks. Karol Zwoliński. Struktura wewnętrzna pisma nie uległa wówczas większym zmianom. Od nr 16 z 16 kwietnia 1921 r. redaktorem naczelnym pisma został Jan Bryl, a ks. Karol Zwoliński pełnił funkcję odpowiedzialnego. Od tego momentu pismo było mutacją tygodnika „Piast” – organu Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”. Periodyki posiadały identyczną treść. „Prawda” wychodziła do końca 1921 r. Jej objętość wynosiła wówczas 6 stron.

W latach 1902–1920 redakcja „Prawdy” wydawała kalendarz, którego okładkę zdobiła praca Franciszka Pększyca. Liczył on zazwyczaj 200 stron i przynosił powiastki i obrazki o treści moralizatorskiej lub historycznej, artykuły o treści gospodarczej oraz dotyczące geografii, wynalazków i poświęcone rozrywce. Uzupełnieniem był bogaty materiał ilustracyjny. Prenumeratorzy pisma otrzymywali także dodatki tj.: kalendarz ścienny, kieszonkowy i kolorowy obrazek najczęściej o charakterze religijnym. Redakcyjna działalność wydawnicza przynosiła też publikacje książkowe, ukazujące się w Biblioteczce „Prawdy”. Publikowano teksty literackie, religijne, czy prace poruszające zagadnienia społeczne. Praktyką było wydawanie materiałów, które wcześniej ukazały się na łamach pisma. Redakcja zamieszczała zapowiedzi nowości Biblioteczki. W 1905 r. pisano:

Drugą książkę przeznaczoną na ten rok dla biblioteki »Prawdy« wydamy dnia 20 maja. Książka ta nosi

tytuł: Stefan Czarniecki i przedstawia nam dzieje ojczyste z okresu wojen szwedzkich i kozackich. Opowiadanie skreślił barwnie i żywo Dr. Stanisław Kozłowski, ten sam, który skreślił dla naszej redakcji życiorys Kazimierza Pułaskiego i Napoleona. Staramy się, aby co dwa miesiące dostarczyć czytelnikom naszym pragnącym głębszej oświaty nową książkę biblioteki »Prawdy«, lecz czasem doznajemy rozmaitych nieprzewidzianych przeszkód i wydawnictwo opóźnia się. [...] W tym roku wydamy jeszcze 4 książki¹³.

12 J. Myśliński, *Nakłady prasy społeczno-politycznej w Galicji w latach 1881-1913*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1965, t. 4, z. 2, s. 87.

13 *Rozmaitości*, „Prawda” 1905, nr 19, s. 6.

Ważniejsze wątki zawartości „Prawdy” 1895–1921

Odbiorcą krakowskiego tygodnika były środowiska wiejskie. W poszczególnych okresach jego ukazywania, jej redaktorzy podejmowali problemy natury politycznej i społecznej związane z rozwojem ruchu ludowego. Krytykowali radykalne ruchy społeczne, opowiadając się za programem solidaryzmu narodowego. Z czasem widoczne były sympatie pisma z Polskim Centrum Ludowym, następnie z Narodowym Związkiem Chrześcijańsko-Ludowym, a na koniec z Polskim Stronnictwem Ludowym „Piast”. „Prawda”, jako pismo klerykalne, obok problemów społecznych i politycznych przede wszystkim poruszała zagadnienia religijne, tematy związane z uprawą roli i hodowlą zwierząt oraz popularyzowała wiedzę historyczną. Publikowała teksty literackie, których celem była edukacja społeczeństwa polskiego. Ważniejsze wątki zawartości pisma przedstawia tabela nr 1.

Tab. 1 Ważniejsze wątki zawartości „Prawdy”

Ważniejsze wątki zawartości	1895/96 (38 nr; red. ks. J. Łabaj)	1898 (36 nr; red. ks. Teofil Flis)	1902 (52 nr; red. ks. F. Gołba)	1905 (52 nr; red. ks. F. Gołba)	1908 (53 nr; red. ks. M. Ką- dziola)	1910 (52 nr; red. nacz. ks. M. Kądziola; red. odp. S. Schweichler)	1911 (9 nr; red. ks. A. Weso- liński)	1913 (52 nr; red. S. Schwe- ichler)	1919 (48 nr; ks. K. Zwo- liński)
	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji	Liczba publikacji
Zagadnienia polityczne	28	26	24	25	58	33	11	29	38
Zagadnienia społeczno-ekonomiczne	19	19	31	32	15	19	3	16	26
Religia i życie religijna	36	17	20	16	15	34	7	32	27
Teksty literackie – wierszem	4	5	23	14	22	16	3	17	22
Teksty literackie – prozatorskie	8	16	17	20	50	39	9	48	31
Problemy oświaty	3	6	3	9	4	7	0	5	6
Geografia i podróże	0	2	1	5	3	2	0	3	4
Zagadnienia historyczne i biografistyka	4	2	5	16	18	19	3	29	13
Elementy wiedzy o literaturze, sztuce	0	6	6	5	9	6	1	6	7
Rozrywki umysłowe	7	8	0	14	0	0	0	0	8
Poradnictwo – medycyna	5	1	4	1	1	11	0	11	5
Poradnictwo – uprawa roli i hodowla zwierząt	17	10	20	14	26	14	3	28	31
Działy kontaktów z czytelnikami	30	12	22	10	12	10	2	13	16
Inne	13	10	8	9	13	12	5	15	12

Źródło: „Prawda” 1885/6–1919. Obliczenia własne.

Zagadnienia polityczne, społeczne i ekonomiczne

Problematyka polityczna, społeczno-gospodarcza obecna była w piśmie przez cały okres jego działalności na rynku prasowym. **Zagadnienia polityczne** dzieliły się na dwie części; dotyczące spraw krajowych i spraw międzynarodowych. Więcej uwagi redakcja poświęcała pierwszemu zespołowi problemów. Podkreślić należy zróżnicowanie tematyczne oraz gatunkowe publikowanych treści. „Prawda” podlegała zmianom, zgodnym z wizjami redakcji na temat roli ruchu ludowego i potrzeb społeczeństwa polskiego. Redakcja początkowo popierała założenia chrześcijańskiego ruchu narodowego, dalej Polskiego Centrum Ludowego, Narodowego Związku Chrześcijańsko-Ludowego, a ostatecznie. Polskiego Stronnictwa Ludowego „Piast”.

W pierwszym okresie funkcjonowania pisma dla jego twórców najważniejszymi zasadami ich stanowiska politycznego były religia katolicka, nadrzędność interesu narodowego, w szczególności ochrona ludu polskiego. Dążono do wzrostu świadomości narodowej. Wrogiem ludu polskiego była ludność żydowska, która miała zagrażać Polakom zwłaszcza na polu politycznym i gospodarczym. Stąd antysemicki wydźwięk pisma u progu i na początku XX wieku¹⁴. M.in. pisano:

Może się kto z czytelników dziwić, że „Prawda” tak ostro uderza na żydów i na tych wszystkich, co żydom sprzyjają. Przecież nasza wiara nakazuje kochać bliźniego, jak siebie samego, a bliżnim naszym jest także żyd. Tak jest; jako chrześcijanie katolicy trzymamy się tej zasady i nie wzywamy też nigdy do rzezi lub prześladowania żydów, ale tylko do obrony przeciwko żydom. Żydzi bowiem niepomni gościnności, jakiej doznali w naszym kraju wtedy, kiedy ich z innych krajów wypędzano, tak się u nas rozpanoszyli, że chcą nami rządzić, że chcą nas wszystkich przerobić na swoich parobków, żebyśmy im w szabas gasili świece i palili w piecu, żebyśmy karmili ich dzieci mlekiem chrześcijańskim, jak to już czynią niektóre wyrodky. Otóż do tego żadną miarą dopuścić nie możemy i nie powinniśmy. Nie wolno nam dać się żydom oszukiwać i wyzyskiwać, bo przez to oddajemy siebie i kraj nasz w ręce nieprzyjaciół wiary i Krzyża Chrystusowego. Żydzi się tają przed nami ze swoją przewrotnością i nienawiścią, ale od czasu do czasu

14 *Stronnictwo ludowe a żydzi*, „Prawda” 1897, nr 3, s. 1; *Żydowski kandydaci na posłów*, „Prawda” 1897, nr 7, s. 2; *Dwa obozy*, „Prawda” 1897, nr 11, s. 2; P. Ziemiański z Trześniowca, *O Bezstronne zapatrywania na dzisiejsze sprawy*, „Prawda” 1897, nr 11, s. 3; *O Żydach*, „Prawda” 1897, nr 14, nr 17–18, nr 29–30; *Jeszcze w sprawie bluźnierstw żydowsko socjalistycznej szmaty*, „Prawda” 1897, nr 14, s. 3; *Korzyści z picia wódki*, „Prawda” 1897, nr 35, s. 3; *Żydowskie szynki*, „Prawda” 1898, nr 6, s. 2; *Żydowskie kupiectwo*, „Prawda” 1898, nr 7, s. 2; *Nieco o Żydach*, „Prawda” 1898, nr 12, s. 2; *Jak żydzi tłumaczą*, „Prawda” 1898, nr 18, s. 2; *Stan wyjątkowy i sądy doraźne*, „Prawda” 1898, nr 19, s. 1; *Lichwa żydowska*, „Prawda” 1898, nr 24, s. 1; *Nie dajmy plugawic świętych uczuć naszych żydom!*, „Prawda” 1898, nr 28, s. 2; *Co nam od Żydów grozi?*, „Prawda” 1898, nr 29, s. 2; *Morderstwo nierytualne ale żydowskie*, „Prawda” 1898, nr 34, s. 2; *Co nam grozi*, „Prawda” 1899, nr 4, s. 2; *Wiec katolicki w sprawie święcenia dni świątecznych a żydowska robota*, „Prawda” 1899, nr 21, s. 1; *O jednego żyda*, „Prawda” 1899, nr 26, s. 1; *Potęga żydów w Austrii*, „Prawda” 1899, nr 29, s. 2; *Obrona Żyda*, „Prawda” 1899, nr 30, s. 1; *Czemu u Żydów taniej?*, „Prawda” 1900, nr 1, s. 1; Fr. Jarzyna z Polanki, *Żydzi szeregrycielami oświaty!*, „Prawda” 1900, nr 3, s. 1; *Żydzi ich parobki tj. socjaliści znieważyli pogrzeb chrześcijański*, „Prawda” 1900, nr 5, s. 2; *Bierzmy się do handlu!*, „Prawda” 1900, nr 22, s. 1–2 (skonfiskowany).

znajdzie się między nimi jakiś „śmielszej natury”, który mówi otwarcie, czym są żydzi względem nas¹⁵.

Seria artykułów *O Żydach* została wydana w postaci książki – ks. M.J. [Mateusz Jeż] „Tajemnice żydowskie” (Kraków, 1897). W 1898 r. krakowska prokuratora zakazała rozpowszechniania tego wydawnictwa. Redakcja nie zgodziła się z wyrokiem i dalej przekonywała o zasadności treści książeczki. Zwróciła się nawet z apelem do posłów z Koła Polskiego i redakcji innych pisma o wsparcie i pomoc w tej sprawie¹⁶. Ponadto drukowano listy czytelników, wypowiadających się w antyżydowskim tonie oraz hasła np. „Swój do swego”, nie przyjmowano ogłoszeń żydowskich.

Redakcja negatywnie odnosiła się do radykalnych zmian społecznych, czy politycznych wobec ludu polskiego. Konserwatywne stanowisko widoczne było m.in. w wypowiedziach na temat działań ks. Stanisława Stojałowskiego¹⁷. Krytycznie wypowiadano się o socjalistach i ich ugrupowaniach¹⁸. Od 1906 r. „Prawda” sympatyzowała z centrum ludowym, stając się jego organem prasowym¹⁹. W kolejnych latach popierała Związek Chrześcijańsko-Ludowy:

Takich też wyłącznie kandydatów poleca Wam, Bracia wyborcy, Komitet Narodowego Związku Chrześcijańsko-Ludowego. Większość tych kandydatów, to albo sami rolnicy włościanie, albo ich synowie, wszyscy niemal zasłużeni już w prasy narodowej i społecznej. Wszyscy zaś, to ludzie czystego nieposzlakowanego charakteru, to też z całym zaufaniem oddać im głosy powinniście, aby dopomóc do zwycięstwa dobrej sprawy w imię zasady: prawem i prawdą — Bogu i Ojczyźnie!²⁰.

Przypomnieć należy, że od numeru 17 w 1921 r. pismo, zachowując jeszcze własny szyld, publikowało treści „Piasta”.

15 *Szczere wyznanie żyda*, „Prawda” 1897, nr 4, s. 1–2.

16 *Tajemnic żydowskich nie wolno ludowi odstaniać!*, „Prawda” 1898, nr 9, s. 1–2; *Rozprawa sądowa o „Tajemnic Żydowskie”*, „Prawda” 1898, nr 12, s. 1–3; *Tajemnic żydowskich nie wolno ludowi odstaniać!*, „Prawda” 1898, nr 16, s. 1–2.

17 *W obronie prawdy*, „Prawda” 1895/6, nr 13, s. 2–3; *Prawdziwe słowo o ks. S. Stojałowskim*, „Prawda” 1895/6, nr 18, s. 2–3; *Największa klątwa kościelna*, „Prawda” 1895/6, nr 26, s. 2–3; *Niepokój w trójce (o stosunkach Daszyńskiego, Stojałowskiego i Wójcika)*, „Prawda” 1895/6, nr 31, s. 2–3; *W sprawie czytania gazet ks. Stojałowskiego*, „Prawda” 1897, nr 27, s. 2; *Jakimi przyjaciółmi są dla chłopów socjaliści?*, „Prawda” 1897, nr 8, s. 1–2; ks. J. Szewczyk, *Chrześcijaństwo a socjalizm*, „Prawda” 1899, nr 36, s. 1–2; *Jaką wiarę wyznają socjaliści?*, „Prawda” 1900, nr 6, s. 2–3; *Wolnomularze a socjaliści*, „Prawda” 1901, nr 16, s. 1–2; *Pogadanka o socjalizmie*, „Prawda” 1903, nr 6, s. 45–47.

18 *Krętaactwa socjalistów*, „Prawda” 1895/6, nr 12, s. 2; *Socjaliści a włościanie*, „Prawda” 1895/6, nr 29, s. 2.

19 *Wiece polskiego centrum ludowego*, „Prawda” 1906, nr 43, s. 1–2; *Zgromadzenia odbyte w kraju*, „Prawda” 1907, nr 6, s. 1–2; *Polskie Centrum Ludowe*, „Prawda” 1908, nr 4, s. 1–2; *Kandydatury Centrum ludowego*, „Prawda” 1908, nr 5, s. 3; *Kandydaci Polskiego Centrum Ludowego*, „Prawda” 1908, nr 8, s. 3; *Zebrań polskiego centrum ludowego*, „Prawda” 1908, nr 22, nr 27, nr 40; *Ludowy parlament w pierwszym roku swego istnienia*, „Prawda” 1908, nr 30, s. 1–2.

20 *Do Polaków wyborców z kurii gmin wiejskich*, „Prawda” 1913, nr 25, s. 1–3.

Wśród wątków dotyczących polityki krajowej uwagę redakcji absorbowały problemy dotyczące udziału i roli Polaków w życiu politycznym Galicji, w tym m.in.: działalność Rady Państwa, Koła Polskiego w sejmie. Informacje te, w postaci krótkich komunikatów i przeglądów podawano w stałych rubrykach pisma. Podobną praktykę stosowała w odniesieniu do sytuacji politycznej Polaków na ziemiach pod panowaniem pruskim, czy na terenach zaboru rosyjskiego. Podkreślić należy, że w szczególności interesowało ją położenie przedstawicieli środowisk wiejskich. W momencie odzyskania niepodległości przez Polskę zabierała głos na temat przyszłości kraju i narodu.

W zakresie zagadnień politycznych o charakterze międzynarodowym najczęściej uwzględniano trzy zespoły tematów. Pierwsze dotyczyły monarchii austriacko-węgierskiej, dalej pozostałych zaborców i wreszcie ogólnej sytuacji politycznej na świecie. Wiele uwagi poświęcano cesarzowi Franciszkowi I²¹, a kilka lat wcześniej szczegółowo relacjonowano zgon cesarzowej Elżbiety Bawarskiej²². Wzrost zainteresowania polityką międzynarodową był widoczny od 1905 r., kiedy obok krótkich notatek w rubryce *Co słycać na świecie* redakcja publikowała obszerniejsze materiały²³. W okresie I wojny światowej publikowano przegląd wydarzeń na frontach. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę interesowano się stanowiskiem państw europejskich i światowych²⁴.

Z problematyki **społeczno-gospodarczej** redakcja najwięcej miejsca poświęcała sytuacji ekonomicznej ludności wiejskiej. Poruszała kwestię poprawy jej położenia materialnego oraz ochronę praw. Wiele materiałów miało charakter porad prawnych, dotyczących m.in.: ustaw obowiązujących na wsiach, stosunków służbowych, dziedziczenia ojcowizny, płacy za pracę. Pisano o najważniejszych zadaniach gmin, korzyściach kółek rolniczych, spółdzielczości, kasach Raiffeisena, zachęcano do dzierżawy karczm. Doradzano w jaki sposób gminy wiejskie mogą powiększać swoje dochody. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę wypowydano się nt. reformy rolnej. Uzupełnienie stanowiły materiały z zakresu krajowej polityki gospodarczej. Niewielką grupę tekstów stanowiły wypowiedzi na temat udziału w życiu społecznym i gospodarczym kobiet. Ważnym tematem społecznym była sprawa oświaty ludności wiejskiej i wychowania młodego pokolenia. Pisano o powstawaniu i rozwoju czytelní ludowych, znaczeniu szkół rolniczych, roli kształcenia i wychowania w duchu poczucia tożsamości narodowej i ducha religii katolickiej. W tym zakresie wypowydano na temat nauczania w języku polskim i prowadzenia lekcji religii w szkołach. Artykuły redakcyjne dopełniały głosy czytelników. Innymi poruszonymi problemami społecznymi były kwestie związane z emigracją i pijaństwem ówczesnej wsi.

21 *Cesarz Franciszek Józef*, „Prawda” 1908, nr 18–19.

22 *Elżbieta, Cesarzowa Austrii, Królowa Węgier itd.*, „Prawda” 1898, nr 26, s. 1–2.

23 *Wojna na wschodzie*, „Prawda” 1905, nr 1, nr 4, nr 18; *Wojna rosyjsko-japońska*, „Prawda” 1905, nr 20, s. 2–3; *Obraz polityki światowej*, „Prawda” 1908, nr 26, s. 1–3; *Z wielkiej światowej polityki*, „Prawda” 1908, nr 34, s. 1–2; *Z wielkiej polityki*, „Prawda” 1908, nr 43, s. 1–2; *Wojna bałkańska*, „Prawda” 1912, nr 49, s. 2–3; *Bitwa w powietrzu*, „Prawda” 1914, nr 40, s. 1.

24 *Anglia za oddaniem Gdańska Polsce; Wilson o Polsce*, „Prawda” 1919, nr 15, s. 1–2.

Problemy historii i literatury polskiej

W realizacji ideowego programu pisma redakcja dużą rolę przypisywała literaturze. Dlatego zamieszczano liczne teksty prozatorskie i poetyckie, które miały na celu edukację wiejskiego czytelnika oraz kształtowanie jego postaw jako katolika i Polaka. Publikowano literaturę artystyczną, ale dominowała anonimowa proza, w formie obrazków i powiastek moralizatorskich i poezja prezentująca niższy poziom literacki. Redakcja świadomie dobierała autorów, którzy w swoich utworach odwoływali się do historii narodu polskiego czy wiary katolickiej. M.in. zamieszczono teksty: Stanisława Kozłowskiego, Władysława Łozińskiego, Władysława Wójcickiego, Franciszka Bachowskiego, Kazimierza Lubeckiego, Franciszka Marca, Heleny Niewiadomskiej, M. Kotubskiego, J. Wróbla. Po wprowadzeniu dodatku ilustracyjnego i powieściowego czytelnicy „Prawdy” otrzymali utwory m.in.: Z. Zacharkiewicza, Ignacego Maciejowskiego, Lucjana Rydla, Zofii Bukowieckiej, Władysława Syrokomli, Marii Konopnickiej, Marii Kierskiej, Antoniego Lange, Władysława Reymonta, Zdzisława Dębskiego, Jadwigi Łuszczewskiej, Józefa Reszotko, Jadwigi Papi, Wincetego Pola, Jana Kasprowicza, Klementyny Tańskiej, Adama Asnyka, Witolda Gomulickiego, Kazimierza Tetmajera, Zuzanny Morawskiej, Stanisława Jachowicza, Adama Płóga, Karola Antanowicza²⁵. Redakcja dbała o przekazywanie czytelnikom informacji na temat dziejów narodu polskiego i prezentację sylwetek wybitnych Polaków. Zamieszczała artykuły o najważniejszych wydarzeniach z historii Polski m.in. dotyczących: Bitwy pod Grunwaldem, Unii Brzeskiej, Konstytucji Trzeciego Maja, Bitwy pod Raszynem, Powstania Styczniowego. Wśród prezentowanych postaci znaleźli się m.in.: Piotr Skarga, Adam Mickiewicz, Józef Bogdan Zaleski. Rubryka *Nasza chwala* dodatku ilustrowanego przybliżała życie i twórczość m.in.: L. Rydla, W. Reymonta, Bolesława Prusa, Ludwika Kondratowicza, Stefana Żeromskiego, W. Gomulickiego, Walerego Eliasza Radzikowskiego, Narcyzy Żmijewskiej, S. Jachowicza, Mariana Gawałowicza, Klemensa Jonasza Szaniawskiego, Stanisława Małachowskiego, Stanisława Moniuszko, Konrada Prószyńskiego. Redakcja popularyzowała znajomość geografii narodu polskiego, zamieszczając opisy m.in. Warszawy, ziemi sandomierskiej, Podola, Zamościa, Lublina, Rawy²⁶. Zachęcała do lektury książek i pism, zgodnych z profilem pisma oraz donosiła o obchodach rocznic narodowych i informowała o lokalnych wydarzeniach kulturalnych.

Tematyka religijna na łamach „Prawdy”

W krakowskim periodyku klerykalnym zagadnienia religijne obejmowały szeroki obszar wątków, dotyczących aspektów duchowości, katechizacji, praktyk, obrzędów i wierzeń. Wyróżniał się przekaz związany z obowiązującym w Kościele katolickim rokiem liturgicznym. Stałym elementem było publikowanie tygodniowego kalendarza kościelnego. Kluczowe problemy, pojawiające się w kontekście religijnym odnosiły się do obrzędów religijnych, w tym, obchodów świąt katolickich oraz praktyk, mających na celu zbliżenie się do Boga (modlitwa²⁷, udział w uroczystościach

25 Dane ustalone na podstawie oglądu pisma.

26 Dane ustalone na podstawie oglądu pisma.

27 *Społeczne znaczenie modlitwy Pańskiej*, „Prawda” 1897, nr 20, s. 1.

kościelnych, nabożeństwach i mszach świętych²⁸, pielgrzymkach²⁹). Odwołania do tematów o tematyce religijnej obecne były w szczególności w okresie świąt Bożego Narodzenia, Wielkanocy. Teksty związane z tymi wydarzeniami często otwierały numery pisma. Zazwyczaj publikowano okolicznościowe wiersze³⁰, kolędy, opowieści³¹, czy materiały podkreślające znaczenie tych świąt w życiu rodziny i narodu³². Prezentowano obchody świąt Bożego Narodzenia w innych krajach³³. Redakcja publikowała także wzmianki i wiersze podkreślające znaczenie innych świąt roku liturgicznego, w szczególności Maryjnych³⁴, Bożego Ciała³⁵, Zesłania Ducha Bożego³⁶ i Dnia Wszystkich Świętych³⁷.

Dominowały teksty, których rolą było kształtowanie tożsamości narodowej poprzez związek narodu polskiego z religią katolicką³⁸. W piśmie publikowano

28 *W sprawie świecenia niedzieli*, „Prawda” 1897, nr 26, s. 1–2.

29 St. Lisowski, *Na posłuchaniu u Ojca św. Piusa X*, (wspomnienie pielgrzymki), „Prawda” 1905, nr 21, s. 1; *Dzieci polskie u stóp Arcypasterza Rodaka ks. Biskupa Teodorowicza w Poznaniu*, „Prawda” 1906, nr 50, s. 2; *Polska pielgrzymka do Ziemi Świętej*, „Prawda” 1907, nr 41, s. 3; *Wspomnienie podróży do Częstochowy*, „Prawda” 1910, nr 34, s. 2.

30 M.in.: *Na Boże Narodzenie*, „Prawda” 1895/6, nr 52, s. 1; *Modlitwa wielkanocna*, „Prawda” 1895/6, nr 11, s. 2; *Alleluja*, „Prawda” 1897, nr 12, s. 1; *Pokój ludziom dobrej woli*, „Prawda” 1897, nr 37, s. 1; ks. M.J., *Wielkanoc*, „Prawda” 1898, nr 10, s. 1; H. Niewiadomska, *Do ludu – braci moich*, „Prawda” 1898, nr 37, s. 1; *Przy opłatku*, „Prawda” 1899, nr 36, s. 1; ks. M.J., *Na Boże Narodzenie*, „Prawda” 1900, nr 27, s. 1; Aniela P., *Alleluja*, „Prawda” 1901, nr 16, s. 3; B...w, *Któż da tym opłatek*, „Prawda” 1901, nr 51, s. 4; *Przy opłatku*, „Prawda” 1905, nr 51, s. 1; *Z opłatkami*, „Prawda” 1908, nr 53, s. 1; M. Zielenkiewicz, *Błogosław o Boże Dziecię!*, „Prawda” 1920, nr 47, s. 1.

31 M.in.: *Boże Narodzenie*, „Prawda” 1895/6, nr 52, s. 2; *Obrachunek z końcem roku*, „Prawda” 1898, nr 37, s. 3; *Nowy rok*, „Prawda” 1900, nr 1, s. 1; Sz. Wróźbita, *Kolęda*, „Prawda” 1900, nr 1, s. 3; B...w, *Sama jedna. Obrazek wigilijny*, „Prawda” 1901, nr 53, s. 3; *Adwent – Przed przyjściem*, Dodatek ilustrowany do nr 50 „Prawdy” 1906, s. 1; *Pasterka w X pawilonie (z opowiadania Sybiraka)*, Dodatek powieściowy do nr 53 „Prawdy” 1908, s. 1.

32 M.in. *Kolenda*, „Prawda” 1895/6, nr 2, s. 1–2; *Wielki post*, „Prawda” 1895/6, nr 7, s. 1; *Wielki tydzień*, „Prawda” 1895/6, nr 11, s. 1; *Wielkanoc*, „Prawda” 1896, nr 12, s. 2; *Popielec i nabożeństwo pasyjne czyli „gorzkie żale”*, „Prawda” 1901, nr 9, s. 1; *Alleluja*, „Prawda” 1901, nr 14, s. 1; *„Pokój ludziom dobrej woli”*, „Prawda” 1901, nr 51, s. 1; *Z nowym rokiem*, „Prawda” 1905, nr 1, s. 1; *Smutne święcone*, „Prawda” 1905, nr 16, s. 1; *Alleluja*, „Prawda” 1911, nr 16, s. 1; *Przy wigilijnym opłatku*, „Prawda” 1913, nr 52, s. 1; *Zmartwychwstanie*, „Prawda” 1914, nr 15, s. 1; *Zmartwychwstanie*, „Prawda” 1919, nr 15, s. 1.

33 *Boże Narodzenie we Włoszech, Francji i Hiszpanii*, Dodatek ilustrowany do nr 52 „Prawdy” 1908, s. 6.

34 M.in.: *Uroczystość oczyszczenia Najświętszej Marii Panny*, „Prawda” 1895/6, nr 5, s. 1; *Nabożeństwo majowe*, „Prawda” 1899, nr 14, s. 2; W. Łoboda, *„Zdrowaś Maryjo!”*, „Prawda” 1901, nr 13, s. 1; W.Ł., *Wtóry miesiąc Maryi*, „Prawda” 1901, nr 41, s. 1; M. Wójcik, *W dzień narodzenia N.M. Panny*, „Prawda” 1901, nr 36, s. 4; *Matka Boska gromniczna*, Dodatek powieściowy do nr 6 „Prawdy” 1908, s. 1.

35 M.in.: *Boże Ciało*, „Prawda” 1901, nr 23, s. 1; *Boże Ciało*, „Prawda” 1920, nr 25, s. 2.

36 *Zielone świątki*, Dodatek ilustrowany do nr 23 „Prawdy” 1908, s. 1.

37 *Dzień Zaduszny*, „Prawda” 1901, nr 44, s. 1; *Jak powstała uroczystość Wszystkich Świętych*, Dodatek ilustrowany do nr 44 „Prawdy” 1911, s. 1.

38 *O dawnej pobożności w Polsce*, „Prawda” 1899, nr 1, s. 2.

materiały oscylujące wokół moralności, przykazań bożych, pojęcia dobra i zła, w tym odpowiedzialności za winy, grzechy³⁹. Pojawiały się także artykuły poruszające aspekty stosunków w Kościele katolickim, relacji pomiędzy władzą świecką a instytucjami kościelnymi, czy stanowiska Kościoła katolickiego wobec ówczesnych problemów społecznych, czy politycznych⁴⁰. Zasady moralne, nauki o Bogu, życiu świętej rodziny oraz historia religii obecna była także w tekstach o charakterze literackim⁴¹. Tematykę religijną uzupełniała hagiografia⁴². Zamieszczano także przegląd aktualnych wydarzeń z życia Kościoła katolickiego w Galicji⁴³, Królestwie, na ziemiach pod panowaniem pruskim, ponadto w stolicy apostolskiej, czy w krajach europejskich⁴⁴.

39 M.in.: „Które przykazanie łamiemy czytaniem gazet”, „Prawda” 1897, nr 4, s. 1; *Próżnowanie jest początkiem wszelkiego złego*, „Prawda” 1900, nr 4, s. 3; *Pogadanka o kradzieży*, „Prawda” 1901, nr 16, s. 4.

40 M.in.: *W obronie prawdy*, „Prawda” 1895/6, nr 13, s. 2; *Duchowieństwo polskie a lud*, „Prawda” 1895/6, nr 17–18; *Religia a pomyślność doczesna*, „Prawda” 1897, nr 13, s. 1; *Religia a polityka*, „Prawda” 1897, nr 15, s. 1; *Katolik*, „Prawda” 1897, nr 26, s. 1; *Ks. St. Stojałowski (pojednanie z Kościołem)*, „Prawda” 1897, nr 28, s. 2; *Nowe napaści na Kościół i na wiarę katolicką*, „Prawda” 1908, nr 13, s. 1; *Kościół Katolicki a ruch społeczny i robotniczy*, „Prawda” 1910, nr 10, s. 1; *Nauka a religia*, „Prawda” 1910, nr 39, s. 1; *Wzajemny stosunek nauki i religii*, „Prawda” 1910, nr 40, s. 1; *Watykan uznaje państwo polskie*, „Prawda” 1919, nr 15, s. 2; *Mowa arcyb. Teodorowicza na zjeździe związku narodowo-ludowego*, „Prawda” 1919, nr 20, s. 2; *Nuncjusz papieski wręcza naczelnikowi państwa listy uwierzytelniające. Nuncjusz papieski gotów interweniować na Górnym Śląsku na rzecz Polski*, „Prawda” 1919, nr 30, s. 1; *List Benedykta XV do biskupów polskich*, „Prawda” 1920, nr 40, s. 1.

41 M.in.: *Imię Jezus*, „Prawa” 1895/6, nr 3, s.1; *Historia o głodzie, nędzy, śmierci i szatańie*, „Prawda” 1895/6, nr 24, s. 3; *O brzozie co Pana Jezusa i Matkę Jego Najświętszą przytuliła (legenda)*, Dodatek powieściowy do nr 3 „Prawdy” 1908, s. 1; *Sprowadzenie Sióstr miłosierdzia do Polski*, Dodatek powieściowy do nr 3 „Prawdy” 1910, s. 1; *Drzewo Maryi i źródło Chrystusa. Legenda koptyska z czasów dziecięstwa Zbawiciela*, Dodatek ilustrowany do nr 1 „Prawdy” 1914, s. 1; *M. Listkiewicz, Dlaczego jabłonie kwitną pierwsze? (z bajek o Jezusku)*, „Prawda” 1919, nr 20, s. 3; *A. Niemojewski, Bóg strzegł*, „Prawda” 1919, nr 35, s. 4; *Krzyż w starożytności*, „Prawda” 1920, nr 25, s. 3.

42 M.in.: *Św. Chryzostom*, „Prawda” 1895/6, nr 4, s. 1; *Święci Patronowie Narodu Polskiego (Św. Cyryl, Św. Metody)*, „Prawda” 1895/6, nr 9, s. 1; *Św. Stanisław*, „Prawda” 1895/6, nr 15, s. 1; *Błogosławiony Czesław*, „Prawda” 1895/6, s. 1; *Błogosławiony Wincenty Kadłubek*, „Prawda” 1895/6, s. 1; *Św. Jacek*, „Prawda” 1895/6, nr 27, s. 1; *Św. Jan Kanty*, „Prawda” 1897, nr 31, s. 1; *Męczeństwo błogosławionego Andrzeja Boboli*, „Prawda” 1898, nr 6, s. 1; *O Świętych Patronach polskich*, „Prawda” 1899, nr 24, s. 1; *Św. Salomea*, „Prawda” 1901, nr 47, s. 5; *Błogosławiona Bronisława – norbertanka w klasztorze Zwierzynieckim pod Krakowem*, Dodatek powieściowy do nr 41 „Prawdy” 1907, , s. 1; *Św. Cecylia w Polsce*, Dodatek powieściowy do nr 47 „Prawdy” 1908, s. 3.

43 *II Wiec katolicki we Lwowie, Wiec w Jaśle*, „Prawda” 1895/6, nr 22, s. 1; *Trzechdnio-wa uroczystość w kościele Bożego Ciała w Krakowie z powodu kanonizacji św. Piotra Fourier*, „Prawda” 1897, nr 29, s. 1; *Wiec chrześcijańsko-słowiański w Krakowie*, „Prawda” 1897, nr 36, s. 1; *Koronacja cudownego obrazu Matki Bożej Bolesnej w kościele OO. Franciszkanów w Krakowie 20 września 1908 r.*, Dodatek powieściowy do nr 38 „Prawdy” 1908, s. 1.

44 *Kongres eucharystyczny w Orvieto*, „Prawda” 1895/6, nr 28, s. 2.

Po odzyskaniu niepodległości przekaz dotyczył Polski⁴⁵. Publikowano te informacje we wspomnianych rubrykach: *Sprawy Kościoła*, *Wiadomości kościelne*, *Listy*, *Rozmaitości*. Stałym elementem były doniesienia o rocznicach⁴⁶, zmieniających się papieżach i prezentacja ich sylwetek⁴⁷ oraz nauk⁴⁸. Obecne były informacje na temat dostojników Kościoła⁴⁹. Przekazowi treści religijnych służyły także wiadomości nt. miejsc kultu chrześcijańskiego, niekiedy wzbogacone materiałem ilustracyjnym⁵⁰. Zagadnienia religijne znalazły się również w korespondencji nadsyłanej przez czytelników do redakcji. Adresat i profil pisma powodował, że treści były obecne przez cały okres jego ukazywania się. Na uwagę zasługuje zróżnicowanie tematyczne i gatunkowe publikowanych materiałów. Należy zaważyć, że w dziejach periodyku wyróżniały się okresy, w których te kwestie dominowały. W szczególności miało to miejsce kiedy pismem kierowali ks. J. Łabaj, ks. T. Flis, a później ks. M. Kądzioła. Powtórzyć warto także wspomniany dodatek do pisma o charakterze homiletycznym „Słowo Boże”.

Pozostałe zagadnienia „Prawdy”

Wśród innych materiałów zamieszczanych w piśmie odnaleźć można teksty z zakresu poradnictwa. Dzieliło się ono na dwie części. Pierwszy zespół zagadnień dotyczył rolnictwa, prowadzenia gospodarstwa na wsi, pszczelarstwa, drugi poświęcony był

45 *Zjazd biskupów polskich w Gnieźnie*, „Prawda” 1919, nr 35, s. 2; *Wielki czwartek na Jasnej Górze*, „Prawda” 1920, nr 15, s. 2.

46 W 1898 r. z okazji 50. rocznicy kapłaństwa papieża Leona XIII wydano numer w ozdobnej szacie graficznej.

47 M.in.: *Jubileusz 90-cioletni Ojca św. Leona XIII*, „Prawda” 1900, nr 7, s. 1; *Oremus pro pontifice nostro Leone. Módlmy się za Ojca św. Leona*, „Prawda” 1901, nr 27, s. 1; *Jubileusz Ojca św. (50 lecie kapłaństwa Piusa X)*, „Prawda” 1908, nr 27, s. 1; *Jubileusz Papieża Piusa X*, „Prawda” 1908, nr 37, s. 1; *Żywot św. Ojca Piusa X*, Dodatek powieściowy do nr 28–31 „Prawdy” 1908; *Ojciec św. Pius X (nota pośmiertna)*, „Prawda” 1914, nr 35, s. 1.

48 *Bulla jubileuszowa Ojca św. Leona XIII*, „Prawda” 1899, nr 16, s. 1; *Encyklika Ojca św. Leona XIII a demokracja*, „Prawda” 1901, nr 10, s. 1; *List apostolski o Różańcu św. Leon XIII Papież*, „Prawda” 1901, nr 41, s. 1.

49 M.in.: *Jego eminencja Kardynał Sembratowicz Arcybiskup lwowski obrz. greckiego zakończył życie po długich cierpieniach dnia 4 bm o godz. 4 popoł.*, „Prawda” 1898, nr 22, s. 1; *Najprzewielebniejszemu ks. Drowi Józefowi Sebastyanowi Pelczarowi*, „Prawda” 1899, nr 9, s. 1; *Biskup-Sufragan krakowski (o ks. Anatolu Nowaku – prałacie i kanoniku kapituły krakowskiej)*, „Prawda” 1900, nr 26, s. 1; *Książe Biskup krakowski kardynałem (Jan Puzyna)*, „Prawda” 1901, nr 17, s. 1; *X Arcybiskup w Wilamowicach*, „Prawda” 1901, nr 43, s. 2; *Biskup polski w Ameryce (ks. Paweł Rhode)*, „Prawda” 1908, nr 29, s. 1; *Jubileusz 25-lecia kapłaństwa ks. Dra Ludwika Sobkowskiego proboszcza w Starym Gostyniu w Poznańskim*, „Prawda” 1913, nr 35, s. 1; *Biskup krakowski jako opiekun sierot (ks. Sapieha)*, „Prawda” 1916, nr 53, s. 1.

50 M.in.: *Kaplica Matki Bożej w Murowance pod Bochnią*, „Prawda” 1895/6, nr 30, s. 2; *Krótką historia kościoła i klasztoru Braci Mniejszych (OO Bernardynów) na górze Alwerni w Galicji*, „Prawda” 1899, nr 23, s. 1; *Skarbiec w klasztorze jasnogórskim w Częstochowie*, Dodatek powieściowy do nr 5 „Prawdy” 1907, s. 3; *Wieża kościoła katedralnego w Chełmnie*, Dodatek powieściowy do nr 18 „Prawdy” 1908, s. 2; *Zakon Trapistów*, Dodatek ilustrowany do nr 20 „Prawdy” 1913, s. 5.

tematowi zdrowia. Opracowywano je zgodnie z kalendarzem pór roku, omawiając prace na roli i w sadach, zasady uprawy zbóż, warzyw, owoców, ziół, dalej kwestie hodowli bydła, trzody i drobiu, czy prowadzenia pasieki. Uzupełnieniem były opisy gospodarstw prowadzonych w innych krajach. Większość materiałów publikowana była anonimowo, niektóre teksty podpisali: Zygmunt Gawarecki, Stefan Stobiecki, Kazimierz Promyk, Jan Lents.

Cykl porad lekarskich pojawił się już w pierwszym roczniku „Prawdy” w specjalnej rubryce. Autorem tekstów był dr Marian Piątkowski, który pisał:

Zawezwany przez Szanowną Redakcję do udziału w pracach około wydawnictwa „Prawdy”, chciałbym przysłużyć się Czytelnikom tegoż pisma, przesyłając szereg artykułów, traktujących o pielęgnowaniu zdrowia i o ochronie tegoż przed rozmaitymi chorobami. Przyjdzie mi to o tyle łatwiej, że stykając się od lat kilku z mieszkańcami wsi i miasteczek w klinice lekarskiej krakowskiej, miałem sposobność zapoznać się w zupełności z chorobami, którym najczęściej ulegają. Pisemko dostanie się do miejsc, w których nieraz o lekarza trudno, do apteki daleko; z tych dwóch przyczyn trudno zaraz z początku stawić tamę chorobie; jakoż zdarza się, że choroba rozwiłmożywszy się w chacie, nie poprzestaje nieraz na jednym chorym, ale zabiera więcej ofiar. Stąd jasne dla mnie zadanie zapoznać czytelników z najniebezpieczniejszymi chorobami⁵¹.

Autor podawał podstawowe informacje nt. opisywanej choroby, jej objawów i przebiegu, możliwościach leczenia oraz profilaktyki. Wypowiedział się o chorobach zakaźnych, w tym o czerwonce czyli dyzenterii, durze brzuszny, chorobie azjatyckiej. W dalszych rocznikach pisma znalazły się artykuły m.in. nt.: dżumy, cholery, tyfusu plamistego, gruźlicy. Teksty były zazwyczaj niesygnowane, wyjątek stanowił materiał podpisany przez dr Stanisława Chodeckiego. W 1910 r. redakcja wprowadziła rubrykę *Poradnik lekarski*. Udzielano tutaj czytelnikom odpowiedzi na pytania dotyczące zdrowia.

Redakcja dbała o kontakt z czytelnikami pisma publikując nadsyłane listy m.in. z Wiednia, Hamburga, Budapesztu, Stanów Zjednoczonych, terenów Galicji, w tym Andrychowa, Rybnej, Czarnego Dunajca, Korczyna, Makowa, Rymanowa, Zakrzówka, Sierczy, Zatoru, Piekar, Krzeszowic, Jarosławia, Niepołomic, Tarnowca, Rzeszowa, Inwałdu, Dębicy, Kłaju, Czernichowach, Chrzanowa, Leżajska, Kalwarii Zebrzydowskiej. Głównie pisano o działających kółkach rolniczych, czytelnich ludowych, towarzystwach oświatowych, uroczystościach religijnych odbywających się w parafiach. Wypowiadano się o stosunkach narodowościowych panujących na wsi oraz relacjach między „dworem a chatą”.

Podsumowując wywody prezentujące sylwetkę pisma należy stwierdzić, że periodyk nie odbiegał pod względem graficznym i merytorycznym od przeciętnych, polskich tygodników adresowanych do czytelnika wiejskiego, wydawanych przez duchowieństwo w badanym okresie. Przekazywał informacje, które były podporządkowane założeniom i celom pisma o charakterze religijnym kierowanym do konkretnego odbiorcy. Redakcja dążyła do rozwoju wsi na polu oświatowym, gospodarczym i politycznym poprzez propagowanie wiedzy o kulturze narodowej i religii katolickiej, oraz przekazywała założenia ideowo-polityczne w duchu ludowym.

51 M. Piątkowski, *Porady lekarskie*, „Prawda” 1895/6, nr 1, s. 4.

Bibliografia

- „Prawda. Pismo ludowe poświęcone sprawom religijnym, narodowym, politycznym, gospodarskim i rozrywce” 1895/6–1921.
- Bibliografia historii Polski XIX i XX wieku*, t. III: 1865–1918. wolumen 3, pod kierunkiem D.U. Ściegosz-Karpińskiej, Warszawa 2017.
- Dunin-Wąsowicz K., *Czasopiśmiennictwo ludowe w Galicji*, Wrocław 1952.
- Gruca A., „Nowy Dzwonek” (1892–1897) – pismo dla ludu Marcelego Dziurzyńskiego, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2020, t. XXIII, z. 2, s. 74–90, <https://doi.org/10.24425/rhpp.2020.133425>.
- Gzella G., *Główne trendy w rozwoju prasy dla ludu w XIX wieku*, [w:] *Książka i prasa w systemie komunikacji społecznej. Przyszłość, dzień dzisiejszy, perspektywy*, red. M. Juda, Lublin 2002.
- Gzella G., *Redaktorzy lwowskich i krakowskich „pism dla ludu” w XIX w.*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 7, red. H. Kosętką, Kraków 2006.
- Jarowiecki J., *Lwowskie pisma dla ludu oraz prasa ludowa w okresie autonomii galicyjskiej*, [w:] *Kraków – Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki XIX i XX wieku*, t. 6, cz. 2, red. J. Jarowiecki, Kraków 2003, s. 89–109.
- Kalata A., *Stanowisko władz kościelnych wobec ruchu ludowego w Galicji na przykładzie społecznej i wydawniczej działalności księdza Stanisława Stojalowskiego*, „Toruńskie Studia Bibliologiczne” 2013 nr 2 (11), s. 122–134, <https://doi.org/10.12775/TSB.2013.025>.
- Kolasa W.M., *Historiografia prasy polskiej do 1918 roku. Naukometryczna analiza dyscypliny 1945–2009*, Kraków 2013.
- Lato S., *Galicyjska prasa „dla ludu” 1848–1913*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1963, t. 2, s. 57–74.
- Listy emigrantów do „Przyjaciela Ludu”, „Wieńca i Pszczółki”, „Zarania”, „Piasta”, „Wyzwolenia” w latach 1899–1938*, wybór i oprac. A. Pasternak, Rzeszów 1994.
- Myśliński J., *Nakłady prasy społeczno-politycznej w Galicji w latach 1881–1913*, „Rocznik Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1965, t. 4, z. 2, s. 80–98.
- „Rocznik Statystyki Galicji”, red. T. Rutkowski, Lwów 1887, 1891, r. I–III.

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest krakowskiemu pismu o charakterze religijnym adresowanemu do ludu – „Prawda”, o podtytule: Pismo poświęcone sprawom religijnym, narodowym, politycznym, gospodarskim i rozrywce. Czasopismo ukazywało się w latach 1885/6–1921 roku i było redagowane przez duchowieństwo. Stawiało sobie za cel oświatę społeczeństwa wiejskiego zgodnie z zasadami wiary katolickiej. Zawierało artykuły o tematyce religijnej, społecznej, politycznej, powiastki i wiersze. W celu prezentacji pisma wykorzystano metodę analizy treści. Badania objęły numery periodyku z lat 1895/6–1921, dostępne w zdigitalizowanej postaci w Jagiellońskiej Bibliotece Cyfrowej. Ich wynikiem jest prezentacja szaty graficznej, struktury wewnętrznej i głównych wątków tematycznych.

Słowa kluczowe: czasopisma dla ludu, prasa katolicka, „Prawda” (1895/6–1921), prasa krakowska przełomu XIX/XX wieku.

The Krakow “Prawda” (1885/6–1921) – a magazine devoted to religious, national, political, economic and entertainment issues

Abstract

The article is dedicated to the Krakow-based periodical of a religious nature aimed at the general populace – “*Prawda*” (Truth), with the subtitle: *A Journal Devoted to Religious, National, Political, Economic Matters, and Entertainment*. The magazine was published from 1885/6 to 1921 and was edited by clergy. Its primary goal was the education of the rural population in accordance with the principles of the Catholic faith. It featured articles on religious, social, and political topics, as well as short stories and poems.

The analysis of the periodical was conducted using content analysis methods. The study covered issues of the magazine from the years 1895/6–1921, available in digitized form in the Jagiellonian Digital Library. The results include a presentation of the graphic design, internal structure, and main thematic threads.

Keywords: journals for the populace, Catholic press, “*Prawda*” (1895/6–1921), Krakow press at the turn of the 19th and 20th centuries